

PIRET KUUSIK

KADRORU SAKSA GÜMNAASIUM

12. KLASS

TONDI SÕJAKOOLIST LAIA MAAILMA

JUHENDAJAD: MERIKE JÜRJO, REET VIKHOLM

SISSEJUHATUS

Käesolev uurimistöö käsitleb ja annab viie noore mehe näitel mõningase ülevaate sellest, kuidas Eesti Vabariigis enne Teist maailmasõda valmistati ette reservohvitseride kaadrit. Reservohvitseri õpetati pärast ajateenistust välja Kaitseväge Ühendatud Õppeasutuste (KVÜÕA) koosseisu kuulunud sõjakoolis. Samuti on uuritud toleaegeid etiketi- ja käitumisnorme tulenevalt postkaardi tekstist.

Uurimistöö aluseks ja otseseks tõukejõuks oli 1934. aastast pärinev postkaart, mis pärines antiigipoest. Teema valik oli tingitud töö autori ajaloolisest huvist ning esmasest huvist saada teada postkaardi saatja ja tema edasine saatuse. Uurimistöö edenedes suurenes autori huvi taastada uurimuse kaudu sellele postkaardile ja ajastule iseloomulikke jooni. Tegu on 1934. aastal kirjutatud ja Tapale saadetud postkaardiga, mis on aegade jooksul kannatada saanud. Kaardil oli autori nimi ära murdunud – juhtnöörideks on jäänud vaid kaardi autori käekiri, postkaardi teisel küljel olev foto, kaardi saatmise kuupäev ning kaardi autori kui aspirandi auaste.

Selgitanud välja kaardi autori ja tema eluloo, seadis autor järgmiseks eesmärgiks tuvastada ka teised kaardi tekstis märgitud isikud. Kahjuks nende isikud ei selgunud. Ühe uurimissuunana üritas autor leida mainitud isikuid või nende tuttavaid 1934. aastal koos kaardi autori Arvid Tarsiga Valgast 2. soomusrongirügemendist sõjakooli aspirantide kursusele tulnud kursuselase seast, kuid paraku ei ilmnenu ka selles liinis mingeid seoseid. Samas osutus Rudolf Bruusi, Elmar Kippasto, Johannes Käisi ja Harald Tuule elukäikude uurimine nii huvitavaks, et andis nende elulugude kaudu võimaluse näidata selle põlvkonna, 1910. aastatel sündinute saatuselugu.

Igakülgne Eesti ajaloo uurimine on alati päevakajaline ja huvipakkuv. Teema on aktuaalne ka seetõttu, et Tondi Sõjakool ning seal õppinud aspirandid ehk tulevased Eesti Kaitseväge ohvitserid ja nende saatus on ikka veel mitmekülgsest uurimata peatükk meie ajaloos.

Uurimus põhineb peamiselt Riigiarhiivis säilitatavatel toimikutel ning nendest ammutatud informatsioonil. Samuti on kasutatud vastavat kirjandust mõistete seletamiseks ning uuritavate isikute järeltulijate ja sugulaste meenutusi.

Töö on ebatraditsioonilise suunitluse ja ülesehitusega, mis on tingitud esmajoones uurimisallikast ja püstitatud eesmärgist. Uurimistöö on jaotatud kolme peatükki. Esimene peatükk keskendub postkaardile ja sealt pärineva informatsiooni kirjeldamisele ning erinevatele uurimissuundadele. Teine peatükk annab ülevaate fotol kujutatud Tondi Sõjakooliga seonduvast, reservohvitseri ja aspirandi mõistest ning toleaegetest etiketi- ja käitumisnormidest. Kolmandas peatükis keskendutakse postkaardi saatja Arvid Tarsi ning temaga koos õppinud nelja kursuselase isikutele ja nende saatusele Eesti riigile keerulistel aegadel ning hiljem.

1. POSTKAART

1.1. POSTKAARDIST TULENEV INFORMATSIOON

Uurimistöö aluseks on juhuse tahtel antiigipoest leitud 1934. aastast pärinev servadest veidi kannatada saanud postkaart. Erilist huvi tekitas just postkaardi tagaküljele kirjutatud tekst, mis esmapilgul lugedes tundub üsna tavalise pereliikmete või tuttavate igapäevase infovahetusena. Ometi tekitasid selles tekstis mainitud mõned üksikasjad minus, kes ma elan selle kaardi kaasaegsetest kolmveerand sajandit hiljem, mitmeid intrigeerivaid ja veidi hämmastust tekitavaid küsimusi. Nende küsimuste põhjal kujunesidki välja erinevad uurimissuunad, et nende põhjal leida vastused allpool esitatud küsimustele:

1. Mis hoonet on kaardil kujutatud?
2. Milline oli seos oli selle kaardi autori ja kaardil kujutatud hoone vahel?
3. Kes ja milliselt elualalt võis olla teksti autor?
4. Kes ja kuidas olid autoriga seotud tekstis nimetatud isikud?
5. Miks ei saanud teksti autor minna pulma, mis on üks inimese elu tähtsündmusi, ilma valgete kinnasteta?

Esmalt tutvusin Eesti sõjaajalugu käsitleva vastava kirjandusega, eriti raamatutega, mis sisaldasid fotosid 1930. aastatest. Nii selgitasin välja fotol kujutatud hoone – Tondi kasarmud, kus asus enne Teist maailmasõda Eesti Vabariigi Sõjakool.

Tuvastamaks teksti autorit, tutvusin Eesti riigiarhiivis säilitatavate 1934. aasta sõjakooli dokumentidega ja leidsin nii arvatava autori – Arvid Tars.

Kasutades Perekonnaseisuameti arhiivi, leidsin Arvid Tarsi järeltulijad, intervjueerisin neid kolmel korral mälestuste kogumise eesmärgil ja selgitasin välja, et tekstis mainitud isikud võisid kuuluda pigem Arvid Tarsi tuttavate, mitte sugulaste hulka.

Leidmaks seoseid Arvid Tarsi poolt tekstis mainitud isikute kohta, uurisin ka koos temaga 2. soomusrongirügemendist sõjakooli lähetatud nelja aspirandi tausta ja saatust.

Joonis 1. Postkaardi esikül.

Joonis 2. Postkaardi tagakülg.

Kaardi tekst¹:

„Lp. pr. ja hr. Hansmerid

Tallinn, 19. 09. 1934

Hommiku pt. 15, Tapa

Kahjuks ma siiski ei saa 22. sept. sõita, sest puuduvad uued riided, mis on alles rätsepa käes. Teiseks valged kindad on mul ostmata ja selleks pikaks reisuks kulub palju aega, kuid aeg on piiratud mul väga. Sõitke pealegi kahekesi ja tundke pulmarõõmusid. Minu poolt saatke pulmalistele ja kõigepealt pruudile Helmile õnnelikku tulevast elu ja hääd läbisaamist oma mehega. Hilma käis Tondil ja sain talt pakikese kreekidega, olin parajasti kasiino korrapidaja. Kui pulmad läbi siis kirjutage kõige kiiremas korras, kuidas nad möödusid ja kas olid uhked. Las Elfi kirjutab seda. See ülesvõte on Tondi kasarmutest, esimeses osas olengi mina. Saatke mulle Eesti- inglise sõnaraamat ja kirjad järele, kui on võimalik.

Tervitades aspirant... “

Kaardi esikülje fotost ja tagakülje tekstist pärinevad otsingumõisted uurimistöö algstaadiumis:

- **Kaardi esiküljel²** on kujutatud Kaitseväe Ühendatud Õppeastuste (KVÜÕ) koosseisu kuuluva sõjakooli kasarmuid Tondil.

¹ vt Joonis 2

² vt Joonis 1

- **„uued riided; valged kindad“:** kaardi saatja õppis Tondi Sõjakoolis. Ta mainib tekstis, et tema pidulik vorm on alles rätsepa juures tegemisel. Temal kui sõjakooli aspirandil oli kohustus kanda vormi nii koolis kui ka pidulikel üritustel väljaspool kooli. Kuna vorm pidi kandmisel olema täielik ehk komplektne, keeldus ta enesestmõistetavalt mittetäieliku riietusega pulma minemast.
- **Ohvitseride kasiino:** Tondi sõjakooli territooriumil asunud kadettide kasiino.
- **Hommiku pt. 15, Tapa:** Tapa kesklinnas asuv aiaga puumaja. Praegusel hetkel majas ei elata ning hoone seisab tühjana.
- **Perekond Hansmer:** seni on selgumata nende sidemed kaardi saatjaga. Võib oletada, et seoses 2. soomusrongirügemendi osalise ümberpaigutamisega Valgast Tapale 1934. aastal võis tegu olla sugulaste või tuttavatega, kellega käidi läbi. Kaardi kirjutaja võis elada nende juures. Seda põhjusel, et postkaardi autor palus saata oma kirjad ning sõnaraamatu sõjakooli Tallinnas. Hansmerid ilmselt eestistasid oma perekonnanime ning nende uus perekonnanimi ei ole teada.
- **Helmi:** seda inimest ei ole suutnud tuvastada, arvatavasti autori tuttav või sugulane.
- **Elfi:** seoses nimede eestistamisega võis muutuda Ellaks, kes oli arvatavasti autori esimene abikaasa.

2. TONDI SÕJAKOOL JA SÕJAVÄELISED KÄITUMISNORMID

2.1. TONDI SÕJAKOOL

Kaardi esiküljel³ on kujutatud Kaitseväe Ühendatud Õppeastuste (KVÜÕ) koosseisu kuuluva Sõjakooli kasarmuid Tondil.

Tondi Sõjakooli hooned ehitati 20. sajandi algul vahetult enne Esimest maailmasõda ja selle ajal seoses Peeter Suure merekindluse vööndi rajamisega Tallinna ja selle ümbrusesse. Tondi sõjaväelinnak ehitati merekindluse teeninduspersonali tarbeks. Ehitustööd algasid 1910. aastal ja hoogustusid 1912. aastal.

Vabadussõja ajal aprillis 1919 asutatud sõjakool asus algselt Tehnika tänaval. Kuna sõjakoolis asutati jala-, suurtüki- ja ratsaväerühmad, siis tekkis ruumipuudus. Sõjakool viidi üle Tondi kasarmutesse 1920. aasta mais. 1923. aastal koondati Eesti militaarõppeasutused Sõjaväe (Kaitseväe 1929–1937) Ühendatud Õppeasutusteks, mille koosseisu kuulusid Sõjakool, Allohvitseride kool ja Kõrgem Sõjakool. Üldises plaanis jaotusid Tondi kasarmud

³ Vt. Joonis 1

järgmiselt: kõige linnapoolseimas asus Kõrgem Sõjakool, keskmises kasarmus Allohvitseride kool ning Mustamäe-poolses kasarmus Sõjakool. Nõukogude võimu kehtestamisega Eestis 1940. aastal see õppeasutus suleti.

Nõukogude ajal paiknesid Tondi kasarmutes erinevad Nõukogude armee väeosad ja asutused nagu Tallinna sõjakool ning Julgeolekukomitee staap.

Vene armee lahkumisega 1994. aastal läksid kasarmud Eesti Vabariigi Kaitseministeeriumi haldusesse, kes need 1997. aastal müüs erakätesse. Praegusel hetkel on kaks kasarmut renoveeritud ning nendes tegutseb Audentese ülikool. Kolmas kasarmu ootab renoveerimist.

Tondi kasarmud on seotud olulise sündmusega Eesti ajaloos. Nimelt rünnati ühe sihtpunktina kommunistide riigipöörde katse ajal 1. detsembril 1924 ka sõjakooli kasarmuid. Enamlaste poolt läbi viidud rünnakul kasarmule hukkus neli kadetti. Tollane sõjakooli ülem algatas mõtte kadettide auks mälestusmärgi püstitamiseks. Raha koguti kadettide kaaskursuslaste annetuste kaudu. 16. septembril 1928 avati Tondi Sõjakooli ees Amandus Adamsoni poolt kavandatud mälestusmärk, mis kujutas kadetti, kes hoiab haavatud sõpra oma põlvedel. Traditsiooni kohaselt algas igal aastal 1. detsembril kell 5.27 langenute mälestamise tseremoonia, mille juurde kuulus langenute nimede väljahüüdmine, millele vastati: „Langes 1. detsembril 1924 vaenlaste, kommunistide kallaletungi tagasilöömisel!“ 1941. aastal hävitati monument punavõimude poolt, 2009. aastal taastati monument kodanikualgatuse korras.

2.2. ASPIRANDID JA TONDI SÕJAKOOLI SISEKORD

Aspirant oli ohvitseri kandidaat, kes arvati reservohvitseri ehk aspirandi kursusele Tondi Sõjakoolis. Aspirandid valiti välja ajateenistuse kestel reameeste seast ning nad pidid sooritama sisseastumiseksamid ja kehalised katsed. Aspirandikursustele arvatud sõdurid pidid omama vähemalt keskharidust ning keskmisest kõrgemat intelligentsi. Neilt eeldati, et pärast ajateenistuse lõppu suunduvad nad edasi kõrgkooli või jätkavad teenistust sõjaväes.

Arhiiviallikatest leiab teavet ka sõjakooli sisekorra ja seal kehtinud käitumisnormide kohta. Iseloomustav on aspirantide päevakava⁴:

Kaitseväe ühendatud õppeasutiste ülema käsukiri, nr. 347 Tondil, 4. sept. 1934.a. § 2

Panen maksma alates 1. sept. s.a. järgneva päevakorra:

Kellajad:

⁴ ERA, f 650, n 1, s 442, l 71

<i>Tööpäevadel</i>	<i>Pühapäevadel</i>	
0600–0630	0800–0830	Ülestõusmine, riietumine, ruumide koristamine ja pesemine
0630–0720		Võimlemine
0720–0745	0830–0850	Kohv
0745–0800		Õppusteks ülesrivistamine
0800–1145		Ennelõunased õppused
1200–1300	1300–1330	Lõuna
1300–1550		Pärastlõunased õppused
1550–1730		Relvade puhastamine, õppeabinõude, rakmete ja riiete korraldamine
1730–1900	1330–1700	Puhkus ja vaba aeg
1900–1930	1900–1930	Õhtusöök
1930–2045		Ettevalmistus järgmise päeva õppusteks
2045–2100	2045–2100	Õhtune loendus
2100–2300	2100–2300	Vabatahtlik ettevalmistamine järgmise päeva õppusteks
2300	2300	Magamaminek, täieline vaikus ruumides ja üleminek öisele valgustamisele

Reedeti määras ülem oma käsukirjades sauna kütmise järjekorra⁵:

Kaitseväe Ühendatud Õppeasutiste sauna kütta ja tarvitada 7. ja 8. septembril s.a. järgmiselt:
a.) Reedel, 7. sept. s.a.

Sõjakooli kuulipildurkompanii kella 1700–1800

Sõjakooli 2. aspirandikompanii kella 1800–2000

⁵ ERA f 650 n 1 s 442 l 73

Sõjaväelises süsteemis, sealhulgas sõjakoolides, valitses distsipliin ja kindel kord. Ometi juhtus ka seal mitmesuguseid üleastumisi, kuid korratustele reageeriti koheselt ja neile juhiti distsipliinist üleastujate tähelepanu. Rängema ülesastumise korral järgnesd ka karistused.

Väljavõte 1934. aasta käsukirjadest⁶ :

Minule on tulnud korduvalt teateid, et K.Ü.Õ⁷ koosseisu kuuluvad ametisikud, kellele, mina olen võimaldanud elamise riigikorterites K.Ü.Õ. rajoonis, ei teosta küllaldaselt järeelvalvet oma perekonnaliikmete korraliku ülepildamise suhtes.

Näiteks: 19. augusti s.a. öösi sõideti taksoautoga Tallinnast Tondile. K.Ü.Õ. asukoha väravasse. Seal jäeti sõiduraha autojuhile tasumata ja kästi viimast oodata. Sõiduraha õiendamist ei järgnenud ja autojuhil tuli sõitnud isiku kindlakstegemiseks ja sõidutasu kättesaamiseks pöörata ametivõimude poole. Sõitjaks osutus hiljem eraisik, kes kuulus K.Ü.Õ. rajoonis elava üleajateenija perekonnaliikmete hulka.

Samasugused nähtused kordusid 2. ja 4. sept. s.a. öödel.

Näib, et unustatakse üldse ära, et ohvitser, üleajateenija või eraisik perekonnapeana kannab täiel määral vastust selle eest, et tema perekonnaliikmed – olgu selleks siis abikaasa, laps, sugulane, teenija või lihtsalt kaasüürnik – senikaua kui nemad elavas kaitsevägele kuuluval territooriumil kõigiti austaks seaduslikku korda ja oma väärtegevustega ei riivaks K.Ü.Õ. nime.

Juhin siinkohal tähelepanu sellest esilekerkivatele väärnähtustele.

Tulevikus selle käsukirja vastu eksimuste korral teen asjaosaliste suhtes karmid järeldused.

Samuti juhtus, et mõnele reeglid rikkunud õppurile määrati arest või arvati ta halva ülalpidamise tõttu sõjakoolist hoopis välja.

2.3. VALGED KINDAD JA DISTSIPLIIN

Kaardi autor kirjutab: “Kahjuks ma siiski ei saa 22. sept. sõita, sest puuduvad uued riided, mis on alles rätsepa käes. Teiseks valged kindad on mul ostmata.” Siin tekib intrigeeriv küsimus – miks ei sobinud 1930. aastatel minna pulma valgete kinnasteta ja miks tänapäeval pole see isegi mitte märkimisväärne?

⁶ ERA f 650 n 1 s 442 l 84

⁷ Kaitseväge Ühendatud Õppeasutus

Vaatamata Esimese maailmasõja järgsele Euroopat tabanud demokratiseerumisprotsessile püsisid seltskonnas endiselt jäigad sõjajärgsed seisuslikule ühiskonnale omased käitumis- ja etiketinormid. Anti välja spetsiaalseid raamatuid, mis üheksasajal leheküljel sisaldasid juhiseid, kuidas käituda avalikus ruumis, seltskonnas või kodus. Paljuski hinnati inimesi käitumise, asjakohase riietuse ja välise hoiaku järgi: „*Kui kõneleme haritud inimesist, siis me kaugeltki üksipäinis ei hinda nende kooliaastate rohkust, teadmisi ja taipu mitmesuguseis küsimusis, vaimukuse erksust, mõtete värviküllust, vaid me mõistame selle all ka neid omadusi, kuidas inimesed oma ümbruses, s.t. kaaskodanike keskel, esinevad ja liiguvad, missugused muljed nad oma isikuga jätavad ümbrusele – kas ebameeldivad või sümpaatsed.*“⁸

Uurimistöö põhjal selgus, et kaardi saatja Arvid Tars valmistus saama ohvitseriks. Teatavasti kehtib sõjaväes põhimõte, et vorm peab seda kandes olema täielik. Nimetatud nõuet järgitakse sõjaväes range täpsusega ja nende nõuete rikkumisele järgneb alati karistus. Kuna kaardi autor oli Tondi Sõjakooli aspirant (õppur), oli ta kohustatud järgima kõiki vormi kandmise nõudeid. Sõjakoolide õppurid olid kohustatud kooli territooriumilt lahkudes kandma vormiriietust. Nii ei oleks tohtinud kaardi saatja mitte mingil juhul minna pulma valgete kinnasteta, mis oli kohustuslik vormielement. Ta oli sunnitud kahjutundega südames keelduma sugulaste ja sõpradega kokkusaamisest, mis aga omakorda näitas, et ta suhtus oma õpingutesse sõjakoolis täie tõsidusega ja distsipliini järgides.

Tolleaegne sisemäärustik §38 ütleb: „*Oma väljanägemise, käitumise ja kehalise arenemise poolest peab iga kaitseväelane esinema korralikkuse, mehisuse ja jõu eeskujuna. Need omadused avalduvad tema silmavaates, korralikus, puhtas ning hästi hooldatud riietuses, seisakus, liigutustes ja sõjaväelise viisakuse reeglite pidamises.*“⁹

Meenutab sõjakooli 1937. aasta aspirant Valter Allase. „*Linna minevate aspirantide inspeksioon seisnes peamiselt nende riietuse ja välimuse kontrollimises. /.../ Peamine rõhk oli valgetel kinnastel, mis kuulus aspirandi vormi juurde. Väljas liikudes pidi aspirant alati kandma valgeid kindaid. Kindad pidid olema inspekteerimisel absoluutselt puhtad. Määratud kinnastga linna ei saanud. Kindad olid helevalgest puuvillast materjalist ja nende puhtana hoidmine oli peaaegu võimatu. Sellest saadi üle nii, et inspeksiooni ajaks oli eraldi paar kindaid ja kui Tondi rajoonist välja jõuti, tõmmati kiiresti kätte teised kindad, mille peopesad ja sõrmeotsad poleks kindlasti inspeksiooni välja kannatanud.*“¹⁰

⁸ Kangro - Pool, Rahamägi, lk. 6.

⁹ Sepp, lk. 3.

¹⁰ Allase, lk 122-123.

Ohvitseriks olemine (saamine) ei ole töö, vaid kutsumus. Ohvitser ei ole kohustatud ainult väliselt hea välja nägema, vaid ka omama sisemist kultuuri. „Välise külje kõrval omavad erilist tähtsust kaitseväelase moraalsed omadused. Peale distsipliini, mis on rajatud kohusetundele, isamaa-armastusele ja riiklikule meeleolule, on peamised neist: ustavus ja aususmeelsus, julgus, vaprus ja võitlusvaimu olek, otsustus- ja algatusvõime, viisakus, kokkuhoidlikkus, kasinus, kannatlikkus ning usk oma võimetesse.“¹¹

„Samasugune pahe kui hoolimatus oma riietuse vastu, oleks see, kui ohvitser kalduks teise äärmusse, muutudes peenutsevaks frandiks, kelle ainus mure on tema riietus.“¹² Soliidne, traditsiooniline, heas mõttes silmapaistev ehk ohvitser oli sunnitud alati leidma kesktee, mis ei rikuks ühtegi reeglit.

Joonis 3 Tänapäeva reservohvitserid pulmas. Nooremleitnant Jimmy Karpi pulmad Kaarli kiriku ees aastal 2008 Allikas: nooremleitnant Kuno Peegi erakogu

Tänapäevase käitumis- ja riietumisvabaduse juures on suhteliselt ükskõik, kas pulma minnes riietutakse teksadesse või viigipükstesse, sest normid ja arusaamad inimese kasvatusel ja käitumisel on pöördeliselt muutunud. Kuid armees kehtivad ka tänapäeval kõigile vormikandmise reeglid ning kõigile eeskujuks olles järgivad ohvitserid ja allohvitserid neid nõuetekohaselt. Seega ka tänapäeval, kui ohvitser läheb vormis pulma või mõnele teisele pidulikule sündmusele, kannab ta piduliku vormi juurde ikka valgeid kindaid.

3. ARVID TARS JA TEMA KAASLASED

¹¹ Sepp, lk 3

¹² Samas, lk. 26

3.1. SÕJAKOOLI ASPIRANTIDE 1934. AASTA KURSUS

Võrreldes 1934. aastal Tondi Sõjakooli sisseastumisdokumente ja postkaarti, võib käekirja sarnasuse põhjal järeldada, et kaardi autor on Arvid Tars.

1934. aasta sügisel asus Tondi Sõjakooli õppima 266 aspiranti¹³. Nad jagati viie erineva kompanii vahel vastavalt oma senistele teadmistele ning lähetusväeosale. Sõjakooli esimeses kompaniis oli 87 meest, kes peamiselt omasid reamehe auastet. Enamjaolt olid nad pärit üksikpataljonidest ja merejõududest. Sõjakooli teises aspirandikompaniis oli kokku 80 meest ning sinna paigutati mehed, kes tulid üksikjalaväepataljonidest, ratsarügemendist, 5. suurtükigrupist, sidepataljonist ja 2. soomusrongirügemendist. Kolmas kompanii oli sõjakooli kuulipildurkompanii, kuhu kuulus 57 meest. Neljanda kompanii moodustasid sõjakooli inseneriväe aspirantide komando 30 mehega ning viienda sõjakooli patarei, kuhu arvati 5 suurtükiväelast, lisaks reservist 7 meest käsundusväest ja I järgu reservväest.

3.2. ARVID TARS

„Olen sündinud 8. jaan. 1913. a. Lätimaal Vana-Kulbina vallas jaamaülema pojana. 1915 aastal kolisid vanemad Eestisse Valgamaale Koikküla jaama, säält Taheva ja lõpuks Pärnumaale Kõnnu jaama, kus isa suri 13. mail 1929.a. Algkooli astusin 1924.a., mille lõpetasin 1929.a. Samal aastal asus ema uuesti elama Valgamaale. Siin astusin Valga Poeglaste Ühisgümnaasiumi, mille lõpetasin 1934.a. kevadel, mille järel astusin sundaega teenima Valga II soomusrongide rügementi, 4. rongide dessantkompaniisse.“

Joonis 4 Arvid Tars aspirandina

*Arvid Tars, noor*¹⁴

Nii kirjutas Arvid Tars ise oma sisseastumisdokumentides Tondi Sõjakooli aastal 1934. Vahetult enne ajateenistust oli ta lõpetanud Valga ühisgümnaasiumi. Ohvitseritoimikus¹⁵ leidunud gümnaasiumi lõputunnistuse põhjal võib öelda, et tegemist oli hinnetelt keskmise koolipoisiga. Tema käitumine oli väga hea ja hinded järgnevad: eesti keel, matemaatika,

¹³ ERA f 650 s 442 | 135

¹⁴ ERA f 650 n 1 s 461 | 35

¹⁵ ERA f 650 n 1 s 461

loodusteadused ühes keemia ja tervishoiuga, füüsika, maateadus, kosmograafia, ajalugu, kodaniku- ja majandusteadus, mõtteteadus, käsitöö, saksa ja inglise keel: rahuldav; usuõpetus, joonistamine ja joonestamine ning laulmine: hea; võimlemine ja riigikaitseline õppus: väga hea.

Vastavalt Eesti Vabariigis kehtinud seadusele pidid noormehed pärast keskkooli lõpetamist läbima ajateenistuse. Arvid Tars saadeti 2. juulil 1934 Valga kaitseringkonna staabi ülema käsuga teenima 2. soomusrongirügementi. Valgas asunud rügement ühendati kuus kuud hiljem 1. soomusrongirügemendiga Tapal ning sai ühtse nimetuse Soomusrongirügement. Septembri algul 1934 läkitati Arvid Tars Tondi Sõjakooli aspirantide kursusele.

Pärast kuuekuulise aspirandi kursuse läbimist, mille lõpetas 13. juunil 1935 üsnagi hea tunnistusega, viidi ta kaks nädalat hiljem üle teenistusse Kuperjanovi Partisanide Pataljoni ja määrati 1. kompanii laskurülema ametikohale. Tänapäeval mõistame seda kui teenistuspraktikat. Pärast praktika läbimist otsustas Arvid Tars end siduda kaitsevägega ning jätkas tegevteenistust 3. kompanii spordijuhina. 1939. aastal lähetati nooremleitnant Arvid Tars Sõjaväe Ühendatud Õppeasutuste ülema käsutusse, kus ta töötas Lahingukoolis (endine Allohvitseride kool) põhikursuse õppejõuna. 1. septembril 1940 lahkus nooremleitnant Arvid Tars sõjaväeteenistusest omal soovil.

Ohvitseritoimikusse on koondatud kõik ohvitseri teenistuskäiku puudutavad dokumendid. Kui Arvid Tars oli praktikal Kuperjanovi Partisanide Pataljonis, siis jõudis tema nimi kiidukaristuse raamatusse¹⁶:

10. 11. 1936	<i>7- ööpäeva koduaresti</i>	<i>Selle eest, et olles 8/9 nov. s.a. relvade klassi korrapidajana ei kandnud ette, et 4 kv. (kaitseväelast) öösel omavoliliselt puudusid.</i>	<i>10-17. 11. 1936</i>
---------------------	------------------------------	--	------------------------

Võib nentida, et Arvid Tarsi puhul polnud ilmselt tegu pealekaebajaga. Kuid Arvid Tarsi ohvitseri teenistustoimiku atestatsioonides iseloomustatakse teda kui kohusetruud, püüdlitku, õiglast, taktitundelist ning distsiplineeritud ohvitseri. Iseloomult oli ta elav, tasakaalukas, seltsimehelik ning ausameelne. Samas aga leiti ka, et tal puudub eriline algatusvõime ning ta oli „kasvatuselt lihtsajooneline ning vähe kontrolliv“. Samuti mainiti tema väga head sportlikku karastatust ja head tervislikku seisundit. Kokkuvõtvaks hindeks oli „hää“.

„Kompanii ülem

¹⁶ ERA f 650 n 461 l 72

Palun Teie nõusolekut ja kaasabi, et minul võimaldataks lahkuda tegelikust sõjaväeteenistusest alates 01. 09. 1940. Tahan jätkata hariduse täiendamist Tehnika Ülikoolis.

*Arvid Tars leitnant 12. aug. 1940*¹⁷

16. juunil 1940 süüdistas Nõukogude Liit Eesti Vabariiki 1939. aastal sõlmitud baasidelepingu rikkumises, mille tagajärjel toodi Eestisse Punaarmee täiendavad väeosad ja riik sisuliselt okupeeriti. 21. juunil 1940 tuli võimule nõukogudemeelne Johannes Vares valitsus ja järgnevate pöördeliste sündmuste tulemusena sai 6. augustil Eestist üks Nõukogude Liidu liiduvabariike. Kaldun arvama, et Arvid Tars, tunnetas muutunud olusid ja kartes tagajärgi, mis oleks talle osaks saanud Eesti Vabariigi ohvitserina, otsustas lahkuda sõjaväest.

Arvid Tars ei jätkanud oma õpinguid kõrgkoolis. Pärast Eesti okupeerimist Saksa vägede poolt 1941. aastal, astus ta Saksa armee koosseisu. **Joonis 5 Arvid Tars 30-aastaselt** Järgnevad kümme aastat on tema elus väga segased ja kaetud saladuselooriga. Tema poja meenutuste kohaselt keeldus isa sellest ajast rääkimast. Teda on vaid, et millalgi langes ta Punaarmee kätte vangi ning talle määrati maksimaalne karistus 25+5 aastat, st 25 aastat vangilaagrit ning 5 aastat asumist. Kuid juba 1950. aastal asus Arvid Tars elama Türi ja sai ETKVL Türi Liha- ja Limonaadivabriku direktoriks. Siin jääb palju küsimusi õhku, millele vastust leida on keeruline ja vahest kõigele ei leiagi. Reeglina ei pandud saksa armees teeninuid Nõukogude Liidus nii kõrgele ametikohale, pealegi veel Stalini valitsemise ajal. Samuti ei kandnud ta oma karistust lõpuni ning teda ei saadetud asumisele. Poeg on hiljem avastanud veel ühe huvitava asjaolu: isa rääkis eesti, saksa, vene, läti ja soome keelt. Eesti keel oli tema emakeel, Lätis ta sündis ja veetis lapsepõlve, saksa ja vene keelt õpiti tollal koolis, kuid kust ja millisel asjaoludel oli ta omandanud soome keele?

1930. aastatel oli Arvid Tars abiellunud ning tema naine põgenes koos kahe pojaga, üks veel sündimata (poeg sündis Austria piiril 1944. aasta hilissügisel), ja oma õega 1944. aastal Eestist. Nad lahkusid septembris Kuressaarest viimase laevaga läände. Esmalt maabusid nad Saksamaal, kus sattusid liitlasvägede tsooni ja suundusid sealt edasi Rootsi. Rootsist mindi kiiresti edasi, sest Soome oli alustanud põgenike väljaandmist Nõukogude Liidule ning kardeti, et Rootsi teeb sama. Lõpuks jõudis naine koos kahe poja ja õega Ameerika Ühendriikidesse. Arvid Tarsi abikaasa suri USAs suhteliselt noorena, kuid pojad elavad – üks USAs ning teine Kanadas Torontos.

¹⁷ ERA f 650 n 1 s 461 l 34

Joonis 6 Arvid Tars näitlejana

Kui Arvid Tars 1950. aastal Türi elama asus, abiellus ta uuesti ning siin sündis veel kaks poega. Ta oli väikelinnas tuntud ja seltskondlik mees, ka seetõttu, et oli aktiivne kohaliku näitetrupi liige. Iga-aastaselt traditsioonilisel uusaasta vastuvõtul Türi linnaplatsil ja kodudes mängis ta näärivana, kuid näiteringis kehastas erinevaid rolle nagu näiteks Liblet Oskar Lutsu „Kevades“ ja „Suves“. Kuid näitlemine ei olnud tema ainuke hobi: ta oli kiindunud margikoguja, kalamees ja metsaskäija. Ta oleval olnud suur raamatuhuviline ja poja sõnade kohaselt oli neil

kodus suur raamatukogu ning oma tutvuste kaudu raamatupoes oli ta esimene uusi raamatuid saama.

Nagu ka gümnaasiumi lõputunnistus ja ohvitseritoimik kinnitavad, oli Arvid Tars aktiivne sportlane. Võimlemine, suusatamine, suusahüpped, maadlus, jalgpall jne olid tema armastatud hобid. Poeg mäletab isa juttu, et ta olevat tahtnud enne sõda isegi Saksamaale minna, ühineda tsirkusega ning teenida leiba akrobaadina. Samuti püsis ta terve oma eluaja heas vormis, sest 1963. aastal oli ta oma 50. aasta juubelipeole sisenenud saltosid sooritades.

Arvid Tars jäi 1978. aastal pensionile, kuid jätkas töötamist öövalvurina. Oma elu lõpuaastad veetis ta Tallinnas ja suri 2000. aasta jaanuaris.

3.3. ARVID TARS KAASLASED

Kuna uurimistöö käigus ei õnnestunud tuvastada ei postkaardil mainitud isikuid ega leida Tapal majas aadressil Puistee 15 enne Teist maailmasõda elanud inimesi, jätkus uurimistöö Arvid Tarsi kaaslaste saatuse väljaselgitamisel, kes tulid koos temaga 1934. aasta sügisel Valgas asunud 2. soomusrongirügemendist sõjakooli aspirandikursusele. Need old Rudolf Bruus, Elmar Kippasto, Johannes Käis ja Harald Tuul – kõik Lõuna-Eestist pärit noormehed. Nende ohvitseride saatuse on järgnevatel pöördelistes ajaloosündmustes iseloomustavaks selle põlvkonna meeste saatuse üldistamisel laiemalt ja nende elukäigu koostamine kujunes ülihuvitavaks uurimistööks, mille käigus tuli töötada arhiivides ning otsida ja intervjuuerida nende järeltulijad ja sugulasi. Otseseid seoseid kursusekaaslaste ja postkaardil oleva teksti vahel siiski ei ilmnenu.

3.4. RUDOLF BRUUS

91-aastaselt meie hulgast lahkunud Rudolf Bruusi oli sõna otseses mõttes sümboliks tänapäeva ja Teise maailmasõja eelse Eesti ohvitserkonna vahel.

Rudolf Bruus sündis 1. veebruaril 1916 Bedrjanski linnas Aasovi mere põhjakaldal, tänapäeva Ukrainas. Tema vanemad opteerusid 1920. aastal Saksamaa kaudu Eestisse ning siin asuti elama Tartusse. Seitsmeaastaselt asus Rudolf Bruus õppima Tartu Linna XV algkooli, kus

õppis ka Johannes Käis. Alates 1929. aastast õppis Rudolf Bruus koos Elmar Kippastoga Tartu Poeglaste Gümnaasiumi reaalharus. Pärast gümnaasiumi lõpetamist astus ta vabatahtlikult teenima sundaega 2. soomusrongirügementi Valgas, kust ta suunati Tallinnasse Tondi Sõjakooli. 1938. aastal sai temast ohvitser 3. üksikjalaväepataljoni koosseisus Valgas. 1940. aastal pärast

juunipööret jätkas Rudolf Bruus sõjaväes ja ta teenis 22. Territoriaallaskurkorpuses. Saksa-Nõukogude sõja alates läks ta koos korpuse taganemisega Venemaale, kuid andis end 7. juulil 1941 sakslastele vangi. Tema sõjamehe karjäär jätkus Saksa armees. Kaks aastat hiljem sai kapten Rudolf Bruusist 20. Eesti SS-diviisi 46. rügemendi II pataljoni ülem. Saksa armees teenis ta välja Raudristi II ja I klassi. 1944. aasta algul jõudis sõda jällegi Eesti rahvuspiiridele. Punaarmee alustas 14. jaanuaril pealetungi ja kapten Rudolf Bruusi pataljon vahetas 19. veebruaril 1944 välja Saksa armee riismed Narva rindejoonel. Ta sai 2. märtsil kuulipildujavalangust haavata ning transporditi Saksamaale ravile. Sõja lõppedes viibis kapten Bruus Saksamaal USA tsoonis, kuid ta anti Werdaus Nõukogude Liidule üle. Talle määrati kümme aastat vangilaagrit ning viis aastat asumist Siberis.

1942. aastal oli Rudolf Bruus abiellunud Erika Noormaaga ning neil sündis aasta hiljem poeg Rein. Pärast Stalini surma 1953. aastal naases Rudolf Bruus Eestisse ning asus 1958. aastal õppima Tallinna Polütehnilises Instituudis (Tallinna Tehnikaülikool). Aastail 1971–1992 töötas ta Tallinna Ehitus- ja Mehaanikatehnikumis õppejõuna. Sugulaste meenutuste järgi oli Rudolf Bruus tudengite poolt väga armastatud ning tuntud kui humoorisoonega ja hooliv inimene, kes järgis alati kõrgeid käitumis- ning etiketinorme.

1994. aastal naases Rudolf Bruus Eesti kaitseväge tegevteenistusse ning asus õpetama noori tulevasi ohvitseri. Aasta hiljem ülendati ta kolonelleitnandiks ning kaks aastat hiljem autasustas president Lennart Meri teda Kotkaristi II klassi teenetemärgiga. 1. märtsil 1996

Joonis 7 Rudolf Bruus viimasel elukümnendil

suundus kolonelleitnant Bruus erru, olles tollal 80-aastane ja vanim tegevteenistuja kaitseväes.

Kolonelleitnant Rudolf Bruus suri 16. märtsil 2005 ning sängitati Metsakalmistule. Järelhüüdes mälestatakse teda: *“Kolonelleitnant Bruus oli tõeline Eesti ohvitser, kes kandis tänasesse päeva Tondi sõjakooli vaimu ning eestiaegse ohvitserivaimsuse.”*¹⁸

3.5. ELMAR KIPPASTO

Elmar Kippasto oli seiklushimuline noor mees, kes paar aastat pärast Sõjakooli lõpetamist pühkis jalad Eestimaa tolmust ning suundus välismaale.

Elmar Kippasto sündis 5. juunil 1915 Tartus ning seitse aastat hiljem astus Tartu Linna II algkooli, mille lõpetas 1929. aastal ja seejärel õppis Tartu Poeglaste Gümnaasiumis. 1934. aastal läks Elmar Kippasto ajateenistusse ja suunati 2. soomusrongirügementi Valgas. Pärast sõjakooli lõpetamist elas ta Tartus Riia tänaval poissmeheelu ning töötas veoautojuhina ja raudteel.

1938. aastal suundus Elmar Kippasto Austraaliasse, kus töötas kuni 1941. aastani puusepana Sydneys. Sugulased mäletavad, et tollal ei teadnud perekond temast midagi ja kas ta veel üldse eluski on. 1951. aastal suundus ta

Joonis 8 Elmar Kippasto 1936. aastal

Kanadasse ning töötas seal samuti puusepana, 1962. aastal suundus USAsse samale tööalale. Seitse aastat hiljem tuli ta Kanadasse tagasi ja ehitas endale läänerannikule Penticton'i linna maja. Tema üksikuna Tartus elav õde, Elvi Kippasto, kutsus ta Eestisse ja avaldas soovi, et ta jääks pikaajaliselt siia. Elmar Kippasto KGB toimikust¹⁹ selgub, et KGB ei toetanud seda soovi. Ta naaseb Kanadasse ning jääb sinna kuni oma pensionilejäämiseni 1973. aastal. Pärast seda asub ta elama õe juurde Eestisse.

Elmar Kippasto järgnev elu jagunes Kanada ja Eesti vahel. Sugulase sõnul reisis ta veel paar aastat enne oma surma Kanadasse. Nõukogude ajal külastas ta Kanadat viiel korral: 1975, 1980, 1982, 1985, 1988. Esimesel korral tõi ta põhjusena soovi lõpetada maja rendileping ning müüa maja, teisel korral aga vajadust vormistada pension. KGB andis

¹⁸ „Suri kolonelleitnant Rudolf Bruus“, 2005, <http://www.mil.ee/?id=1438>, 12.01.2011

¹⁹ ERAF 136 SM 1 4685

mõlemal puhul väljasõiduks nõusoleku. Kolmandal korral, 1982. aastal, pääses ta teisel katsel Kanadasse pensioni järele, sest esmase taotluse lükkas KGB tagasi. Sõit oli oluline, sest Kanada kodanikul on kohustus viibida teatud aeg Kanadas, et saada Kanada riigi poolset hüvitist, sealhulgas pensioni. 1985. ja 1988. aastal enam sõitudega mingeid probleeme ei tekkinud. Välismaal sai ta viibida maksimaalselt 90 päeva ning välismaale sõiduks vajas ta kutset. Elmar Kippastot kutsus enamasti Alex Keskküla, kes emigreerus Kanadasse 1929. aastal, ning ka Vera Õunapuu. Enne oma ärasõitu oli ta kohustatud andma allkirja nõukogudeaegsetele dokumentidele riigist lahkumisel. Üks iseloomulik näide²⁰:

Allkiri

b.) Nõukogude raha vahetamise küsimuses välisvaluuta vastu võin pöörduda Tallinnas NSVL Riigipanga ENSV Vabariikliku kontori või NSVL Riigipanga poole, samuti vahetuspunktidest piiril. Nõukogude saatkonnad ja konsulaadid välismaal välisvaluutaga ei kindlusta.

ÜHTLASI OLEN HOIATATUD:

- 1. Tolli ja valuutaoperatsioonide eeskirjadest rangelt kinnipidamise kohta.*
- 2. Enne Nõukogude Liidu väljasõitu pean pean ära andma partei-või komsomolipileti, partei-või komsomolikomiteesse, sõjaväepileti rajooni sõjakomisariaati hoiule, samuti olen teadlik, et nõukogude dokumentide kaasavõtt välismaale ei ole lubatud.*
- 3. Vajaliku kaitsesüstimiste kohta.*

Eesti NSV ajal elas Elmar Kippasto koos oma õega Tartus. Mõlemal puudusid järeltulijad. Elmar Kippasto elas nõukogude oludes materiaalselt kindlustatuna, sest sai pensioni nii Kanadast kui ka USAst. USA pensioni summa oli 115 dollarit. Kogu ENSV-s elamise aja oli Elmar Kippasto KGB range kontrolli all. Toimikust võib leida nii tema kontrollimisplaani kui ka nimekirja inimestest ja nende aadressidest, kellega Elmar Kippasto siin elades läbi käis. Reisihuvilisena rändas ta Nõukogude Liidus ja tema reise ajal saatis teda „nähtamatu“ agent, kes on hiljem kõik KGB raportites kokku võtnud ja ette kandnud. Samuti luges KGB Elmar Kippasto kirju ja jälgis tema suhtlusringkonda. Näiteks on väljatoodud, et 1975. aastal kohtus ta ühe väliseestlasega Tallinnas, kuid see isik leiti olevat nõukogude korrale ohutu. Oma õpingutest Tondi Sõjakoolis ega ohvitseri auastmest ei mainita midagi ei toimikutes ega kippunud ta ka ise sellest rääkima.

²⁰ ERAF 7 1 31433

Tekib küsimus, et miks Elmar Kippasto üldse naases Eestisse? Sugulaste sõnul ei ole see päris üheselt selge, kuid teada on, et ta õde kutsus teda ning arvata võib, et üksikute inimestena tahtsid nad koos olla. Eesti Vabariigi taasiseseisvumise järel jätkas Elmar Kippasto oma reise Kanadasse, veetis soojema aja siin ja külmemad kuud Kanadas. Elmar Kippasto suri 19. juulil 2009, kuid tema õde, elukutselt õpetaja, elab veel kõrges vanuses Tartus.

3.6. HARALD TUUL

Harald Tuule isa, talupoeg Märt Tuul ja ema Marie, neiu põlvenimega Hiiv, hiljem Hiiop, abiellusid 15. mail 1912 Helmes. Neile sündis kolm poega: Leonhard, Harald ja Richard. Leonhard Tuul siirdus 1951. aastal Kanadasse ning suri seal 2005. aastal, Harald Tuul saadeti Siberisse, kus ta suri ning Richardi kohta puuduvad andmed, kuid on teada, et ka tema pole Eestimaa mulda maetud.

Harald Tuul sündis 12. veebruaril 1916 Asu talus Taagepera vallas Valgamaal. 1923. aastal asus ta õppima Ala Algkooli ning pärast seda jätkas kooliteed Tõrva Gümnaasiumis. Gümnaasiumi lõpetas ta väga eeskujuliku tunnistusega²¹:

„Selle tunnistuse omanik Harald Tuul õppis 27. aug. 1929 kuni 9. juuni 1934 Tõrva Ühisgümnaasiumis, mille

Joonis 9 Harald Tuul aspirandina

humanitaarharu kursuse lõpetas, omandades sellega Avalikkude keskkoolide seaduse põhjal õiguse ilma eksamita astuda ülikooli ja teistesse kõrgematesse õppeasutistesse, kui viimaste kohta ei maksa erimäärused.

Harald Tuuli käitumine oli väga hea ja tema edasijõudmine õppeaines hinnati järgmiselt: eesti keel, matemaatika, loodusteadus ühes keemia ja tervihoiuga, füüsika, maateadus, kosmograafia, ajalugu, kodaniku- ja majandusteadus, mõtteteadus, usuõpetus, võimlemine, riigikaitseline õpetus, laulmine, saksa keel, inglise keel väga heade õpitulemustega. Heade õpitulemustega vene keel ning joonistamine ja joonestamine.

9. juuni 1934, Tõrvas“

²¹ ERA f 495, n 7, s 6244, l 12.

Samal aastal läks Harald Tuul ajateenistusse ning määrati 2. Soomusrongirügementi Valgas, kust ta saadeti edasi õppima Tondi Sõjakooli. Ohvitseritoimikust selgub, et Harald Tuul oli eeskujulik õppur ja seda kinnitab ka juhendaja hinnang atestatsioonilehel: „Ülalpidamine väljapool teenistust – laitmatu.“

Pärast ajateenistuse lõppu astus Harald Tuul Tartu Ülikooli arstiteaduskonda ja oli 1941. aastal residentuuris Tartu Linna Haigla sisehaiguste osakonnas. Kaks aastat hiljem oli ta praktiseeriv arst Antslas. Teada on, et tema esimene abikaasa põgenes koos tütreaga 1944. aastal Ameerikasse. Tema tütar elab täna New Jerseys. Ka Harald Tuul proovis põgeneda, kuid võeti Soomes kinni ning anti Nõukogude Liidule üle ja viidi Leningradist Siberisse sunnitöölaagrisse Irutski oblastis. 1952. aastal töötas ta Taišeti haigla peaarstina.

Suviti käis Harald Tuul Eestis puhkamas. Ta soovis küll kodumaale naasta, kuid tema ülikooli diplomit, mis oli väljastatud Saksa okupatsiooni ajal Tartu ülikoolist, ei tunnistanud Eesti NSVs. Siberis abiellus ta uuesti ning tema poeg ja abikaasa elavad seal. Harald Tuul suri kodumaast kaugel 10. jaanuaril 1985.

3.7. JOHANNES KÄIS

1915. aasta 4. augustil sündinud Johannes Käis, hiljem tuntud kui Juhan Käis, oli mees, kelle julge pealehakkamine ning kavalus päästsid teda mitmetest tormilistest ohtudest ja elukäänakutest.

Johannes Käis oli Tartu kaupmehe poeg, kes alustas oma haridusteed, nagu ka Rudolf Bruus, Tartu Linna XV algkoolis. Gümnaasiumihariduse omandas ta Hugo Treffneri gümnaasiumis, mille lõpetamise järel suundus ajateenistusse. Juba tollal oli tegemist väga aktiivse noormehega, gümnaasiumis õppides mängis ta orkestris ja oli tegev KL Tartu maleva Õppurmalevkonnas jaoüleva abina. Pärast Tondi Sõjakooli lõpetamist lipniku auastmes, omistati talle 1940. aastal tegevuse eest Kaitseliidus nooremleitnandi auaste. 1936. aastal asus ta õppima Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas, mille lõpetas *cum laude* 1942. aastal. Õpingute algusest alates oli ta ka Eesti Üliõpilaste Seltsi liige.

Joonis 10 Johannes Käis 19-aastaselt Tartus

Joonis 11 Johannes Käis 31-aastaselt Augsburgi põgenikelaagris Saksamaal

Ülikoolis õppimise ajal töötas Johannes Käis Tartu

Perekonnaseisumetis ametnikuna kuni 1940. aastani ja pärast seda ametnikuna Tartu Tervishoiuosakonnas.

Kahel korral proovis NKVD teda 1941. aastal

arreteerida – esimesel korral sai ta tuttavate kaudu arreteerimisplaanidest teada ja tuttav arst tegi talle

kokkuleppel selle vältimiseks pimesooleoperatsiooni, kuid see ei peatanud võimuorganeid ning kaks päeva hiljem tuldi teda jälle otsima. Seekord põgenes ta ema tallu Tartu lähedal, kust ta ennast küünis heinakuhjade vahel varjas.

Saksa okupatsiooni ajal 1941–1943 oli ta Tartu 2. politseijaoskonna ametnik ja teatris „Vanemuine“ orkestrant. Ta sai kutse ka Saksa armeesse, kuid komissariaati minnes pani selga Eesti Vabariigi ohvitseri vormi, mis sarnanes Saksa armee vormile, ning läks ja teatas, et on juba arvatud Saksa armee koosseisu. Sellega päästis ta end rindele saatmisest.

Tütar meenutab isa jutte, et isal oli plaan 1944. aastal metsavennaks minna, kuid tulevane abikaasa olevat ta ümber veennud. Nimelt oli Johannes Käisi abikaasa Liina Käis end metsas varjanud, ent otsustanud hoolimata omaste osalisest vastuseisust sealt ära tulla. Pärast kolmepäevast jalgsirännakut Tallinna oli ta kohanud Johannes Käisi ning nad otsustasid koos viimaste Saksa laevadega Eestist lahkuda. Veoautokastis jõuti Kuressaarde, kus saadi laeva peale ning hoolimata Punaarmee pommitamisest merel jõuti Saksamaale.

Saksamaal elasid nad neli aastat Baieri maakonnas Kempteni ja Augsburgi põgenikelaagrites. Tütar meenutab ema mälestusi, et see oli olnud väga raske aeg – toitu ei olnud saada ja nälg kimbutanud igaüht. 1948. aastal suundusid nad edasi Austraaliasse Queenslandi, kus Johannes Käis sai esmalt tööd kraavikaevajana, kuid hiljem töötas meditsiiniõe abina, raamatupidajana ja väikese äri omanikuna. 1953. aastal sündis tütar Kadi-Liina. Kõigest hoolimata olnud austraallaste suhtumine puhuti vaenulik ja ebameeldiv. Pärast kaheksat aastat Austraalias otsustati suunduda Kanadasse ning pere maabus Vancouveris, kust mindi edasi Torontosse.

Torontos jätkas Johannes Käis tööd raamatupidamise- ja revideerimisvaldkonnas. Alates 1964. aastast kuni surmani oli ta Eesti Vabariigi valitsus eksiilis liige. Paar aastat enne oma

surma lõpetas ta töötamise ning suri 1984. aastal kopsuvähki. Eestit ta kahjuks ei jõudnud ega saanud külastada ning siinsete sugulaste olukorra kohta sai infot läbi Punase Risti. Küll aga õnnestus 1972. aastal tema tütrele tulla Eestisse turistina.

Kogu oma elu oli Johannes Käis sügavalt pühendunud Eestile

ning eestlastele. Nii Saksamaal, Austraalias kui ka Kanadas olles oli ta ikka tegevuses eestlaste ja Eesti seltsidega. Tütar iseloomustab teda kui tugevat hingelist eestlast. Oma tegevusega eksiilvalitsuses ja Pätsi autoritaarsusevastase hoiakuga teenis ta vastakaid hinnanguid Toronto eestlaste seltskonnas. Kuid ta hoidis pidevalt silma peal Eestis toimuval ning tütre sõnade järgi oleks Eesti iseseisvumise nägemine talle suur kingitus ja rõõm olnud.

Joonis 12 Johannes Käis 60-aastasena Torontos, Kanadas

KOKKUVÕTE

Antud uurimustöö, mis esmalt tuvastas ühe postkaardi ja selle saatja isiku ning hiljem teises etapis püüdis jälgida inimesi muutuvast aastas, tundus mulle algul väga raske ja keeruline. Kuid mida rohkem süüvisin arhiivitoimikutesse ning neis peituvatesse eluseikadesse, seda huvitavamaks ja põnevamaks kogu uurimistöö muutus. Samm-sammult, kiht-kihilt paljastus mulle 1930. aastate Eesti ajalugu ja niipea, kui olin leidnud mõned vastused, tekkis samas mitu uut küsimust.

Uurimistöö tulemusena leidsin vastuse oma kõige esimesele küsimusele: „Kes oli kaardi saatja?“ ja tänu sellele hakkasid lahti hargnema ka kõik teised niidiotsad. Suutsin tuvastada Arvid Tarsi eluala, tema ajateenistuse ja ohvitseriõppega seotud seigad ning leida ja kirja panna tema nelja kaaslase elukäigu ning luua nende ümber ajastu, mille keskel nad 1930. aastate Eestis ja hiljem tormilistes ajaloootuultes elasid. Samuti leidsin vastuse ka esialgu naljakana tundunud seigale, miks Arvid Tars lükkas tagasi valgete kinnaste puudumisel pulmamineku kutse – ta tahtis saada ohvitseriks ja seepärast oli ta kohustatud täitma vormikandmise reegleid ning sellega kaasnevat kohustusi.

Uurimistöö kõige huvitavamaks küljeks oli nende viie ohvitseri sugulaste ning järeltulijatega vestlemine. Täis üllatusi rullusid lahti minu ees keerulised inimsaatused ja teisest küljest ajaloo inimlikum pool. Uurides ning õppides ajalugu unustame me vahel, et kõigi nende sündmuste taga on inimesed oma isiklike murede ja rõõmudega, saavutustega ja kaotustega. Rääkides inimestega, kes tundsid neid isikuid lähemalt, tajub märksa paremini inimese rolli siin maailmas ja selle keerulises ajaloos.

RESUME

„From Tondi Military School in the world wide“

The following research work disserts and gives on example of five men an overview, how was prepared in pre- Second World War Estonia a reserve officer cadre. The reserve officers were trained in Tondi Military School, which was part of Kaitseväe Ühendatud Õppeasutus (KVÜÕA). For a better overview, there has been selected from the course of 1934 five reserve officer candidates- Arvid Tars, Rudolf Bruus, Elmar Kippasto, Johannes Käis and Harald Tuul.

The research is based on a postcard from the 1934. Through ought the times, the postcard has been slightly damaged and the author's name has vanished- leaving as guidelines the handwriting, photo on the reverse side, the date and the rank of author. The aim of the work was to ascertain the author and the life of him and his peers in the complicated history of Estonia. Also, there has been looked into the ethical and moral issues of officers.

As information sources has been used archive materials from Riigiarhiiv and the memories of bloodline. The work has been dealt into two. The first paragraph explains main terms like Tondi Military School, reserve officer and reserve officer candidate. The second paragraph concentrates on people and their life in complicated times.

Comparing handwritten documents in archive, I found out that the author of the postcard was Arvid Tars. He and his four peers were sent from South- Estonia to Tallinn in order to become reserve officers. After graduation Arvid Tars and Rudolf Bruus continued their career in military, Harald Tuul and Johannes Käis went to university and Elmar Kippasto started exploring the world.

Despite the fact that this work seemed quite hard at the beginning, it was still an interesting and exciting journey. The deeper I dug, the more questions came to light. The most interesting part of research work was the meeting and communicating with relatives, because through memorising it came clear that behind these historic events are people and sometimes we often just to forget that simple fact.

RESÜMEE

„Aus Kriegsschule von Tondi in die breite Welt“

Als ich mit dieser Forschungsarbeit anfang, schien mir dieses Thema allzu schwer zu sein. Das Schicksal von Menschen, die vor 70 Jahren gelebt haben, lediglich aufgrund einer Postkarte und mit der Hilfe der Archivmaterialien zu forschen, wäre dasselbe gewesen, als eine Nadel im Heu zu suchen. Aber die angefangene Arbeit im Archiv wurde immer

interessanter und viele neue Fragen kamen hervor. Während ich im Archiv arbeitete, habe ich fast alle Antworten auf meine Fragen gefunden. Wer war der Autor von dieser Postkarte? Welches Leben führte er damals? Wer studierte mit ihm zusammen? Warum konnte er nicht zur Hochzeit gehen? Der Autor der Postkarte ist Arvid Tars und damals studierte er, um Offizier zu werden. Für seine nächsten Kameraden kann man vier Männer halten, die mit ihm den Aufstieg in der Armee in Valga angingen. Zur Hochzeit konnte er nicht gehen, weil seine Uniform nicht in Ordnung war.

Die Kameraden von Arvid Tars- Elmar Kippasto, Rudolf Bruus, Johannes Käis, Harald Tuul waren Männer, die von der schweren und komplizierten Zeit auseinander geworfen wurden. Elmar Kippasto ging nach Australien und Kanada, Rudolf Bruus und Harald Tuul wurde nach Siberien geschickt und Johannes Käis ist nach Kanada geflohen. Fünf Männer haben nie mit einander getroffen. Das ist die klassische Geschichte von Esten.

KIRJANDUS

Raamatud:

Allase, Valter 2006. Mälestusi koolipäevist, sõjakeerisest ja põgenikelaagrist. Tallinn: Grenader.

Jürjo, Merike 2008. Eesti kasarmud ja staabid. Tallinn: Tänapäev.

Jürjo, Merike, Mati Õun 2007. Olla väärikas juht, kui isamaa vajab. Eesti reservohvitserkond 1900–2007. Tallinn: Entsüklopeedia kirjastus.

Kangro-Pool, Rasmus, Henno Rahamägi 1932. Moodsa elu leksikon. Tallinn: Ringraadio.

Orav, Mart, Enn Nõu 2004. Töötan ustavaks jääda...: Eesti Vabariigi Valitsus 1940–1992. Tartu.

Sepp, Jaan 1933. Ohvitser. Tallinn.

Suulised allikad:

Bruus, Inge Marianne, Rudolf Bruusi poja abikaasa, mälestused.

Kais, Kadi-Liina, Johannes Käisi tütar, mälestused ja pildid.

Kippasto, Kaare, Elmar Kippasto onupojatütar, mälestused ja pilt.

Tars, Andres, Arvid Tarsi poeg, mälestused ja pildid.

Tuul Toomas, Harald Tuule poja/tütrega poeg, mälestused.

Suuliselt autorile aastal 2011.

Arhiiviallikad:

Eesti Riigiarhiivi fondid: 650; 631; 495; 71; 136

Elektroonilised materjalid:

KORP! Fraternitas Estica. KORP! Fraternitas Estica liikmeskond: Coetus 1935/1939; <http://www.cfe.ee/album-esticum?show=1935>, 07.01.2011.

Kaitseväe Peastaap 2005. Suri kolonelleitnant Rudolf Bruus; <http://www.mil.ee/?id=1438>, 12.01.2011.